

РОЛЬ ПРИНЦИПУ ЗМАГАЛЬНОСТІ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Вадим Олександрович РУСНАК,

*аспірант відділу організації освітньо-наукової
підготовки Харківського національного
університету внутрішніх справ*

Демократична трансформація суспільства є складним і багатогранним процесом, що включає реформування різних сфер суспільного життя, зокрема системи правосуддя. У цьому контексті принцип змагальності виступає важливим механізмом забезпечення доступу до правосуддя, адже він сприяє утвердженню рівності сторін, забезпеченню справедливого судового розгляду та захисту прав людини. В умовах демократичних змін суспільства особливо значення набуває адаптація судової системи до нових вимог та стандартів, що передбачають прозорість і ефективність її роботи.

Принцип змагальності відіграє ключову роль у забезпеченні ефективності правосуддя, адже саме він формує умови для рівності сторін у процесі, надаючи їм можливість вільно реалізовувати свої права та обов'язки. Його сутність полягає в тому, що кожна сторона судового розгляду має право подавати докази, обґрунтовувати свою правову позицію, опонувати доводам іншої сторони, а також брати активну участь у дослідженні матеріалів справи. Цей принцип виступає важливим гарантом справедливого судового розгляду, оскільки забезпечує можливість об'єктивного вирішення спору шляхом аналізу змагальних аргументів обох сторін. Змагальність процесу тісно пов'язана із засадою рівності перед законом і судом, оскільки лише за умови надання рівних можливостей сторонам можна досягти правового балансу та справедливості. Вона сприяє дотриманню принципу неупередженості суду, адже суддя, виконуючи роль арбітра, залишається нейтральним і приймає рішення виключно на основі представлених доказів та аргументів. Це дозволяє уникнути впливу суб'єктивних факторів і знизити ризик ухвалення упереджених чи несправедливих рішень. Змагальність також відіграє важливу роль у забезпеченні відкритості судового процесу. Механізм взаємодії сторін, що мають право активно відстоювати свої позиції, створює умови для прозорості розгляду справи, що підвищує рівень довіри громадян до системи правосуддя. Саме завдяки змагальності формується відчуття справедливості, коли результат судового процесу сприймається як законний і обґрунтований, навіть якщо він не відповідає очікуванням однієї зі сторін.

У процесі демократичних перетворень суспільства значення цього принципу значно зростає. Суспільство, що розвивається в напрямку утвердження прав і свобод людини, вимагає від судової системи підвищеної прозорості, відповідальності та справедливості. Громадяни, які стають більш обізнаними у своїх правах, очікують, що судові органи забезпечуватимуть належні умови для реалізації цих прав. У цьому контексті принцип змагальності є фундаментальним елементом, який сприяє гармонізації відносин між державою, суспільством та окремими громадянами, забезпечуючи справедливість і неупередженість судового розгляду.

Реалізація принципу змагальності в умовах демократичних змін стикається з низкою суттєвих викликів, які потребують системного підходу для їх подолання. Однією з основних проблем є нерівний доступ до правосуддя, що часто обумовлено соціально-економічною нерівністю. Для багатьох громадян послуги кваліфікованих адвокатів є фінансово недоступними, що призводить до асиметрії можливостей у процесі. Це особливо стосується вразливих категорій населення, які не мають змоги забезпечити належний захист своїх прав у суді. Така ситуація створює передумови для порушення принципу рівності сторін та підриває справедливість судового розгляду. Ще одним серйозним викликом є недостатній рівень професійної підготовки учасників судового процесу, включаючи суддів та адвокатів. Судді мають бути здатними забезпечувати рівновагу між сторонами, неупереджено оцінювати аргументи та керувати процесом відповідно до вимог закону. Адвокати, у свою чергу, повинні бути достатньо компетентними, щоб ефективно представляти інтереси своїх клієнтів, збирати докази та будувати правову стратегію. Низький рівень кваліфікації фахівців може призвести до помилок, неефективного процесуального управління або навіть до порушення прав учасників. Для вирішення цієї проблеми необхідно впроваджувати сучасні освітні програми, розробляти курси підвищення кваліфікації та створювати умови для обміну досвідом між професіоналами. Ще однією серйозною загрозою є зловживання процесуальними правами, що може мати негативний вплив на змагальний процес. Деякі сторони або їх представники використовують можливості, надані їм принципом змагальності, для затягування судового розгляду, маніпуляції процедурою або тиску на суд. Це не лише сповільнює розгляд справи, але й підриває довіру до судової системи, адже створює враження її неспроможності забезпечити оперативність і справедливість правосуддя. Такі дії часто використовуються як інструмент недобросовісної конкуренції у процесі, що суперечить самій суті принципу змагальності. Для ефективного реалізації цього принципу необхідно враховувати ці виклики та працювати над їх подоланням. Важливу роль відіграє забезпечення рівного доступу до правового захисту через розвиток системи безоплатної правової допомоги, яка стане доступною для кожного громадянина. Державна підтримка у вигляді фінансування та забезпечення належних умов для функціонування такої системи є ключовою передумовою подолання соціально-економічних бар'єрів. Підвищення кваліфікації суддів і адвокатів також має стати одним із пріоритетів реформування правосуддя. Організація регулярних тренінгів, курсів і семінарів сприятиме підвищенню професійного рівня фахівців, що дозволить уникнути помилок у процесі та забезпечить більш якісний захист прав учасників.

Ми вважаємо, що запровадження ефективних механізмів запобігання зловживанню процесуальними правами також є необхідним кроком. Це може включати вдосконалення процесуального законодавства, чітке регламентування строків розгляду справ і введення санкцій за недобросовісну поведінку сторін. Такий підхід дозволить зробити судовий процес більш ефективним та результативним, сприяючи одночасно зміцненню довіри громадян до судової системи та утвердженню принципу змагальності як важливого елемента демократичних змін.

Отже, принцип змагальності є ключовим елементом забезпечення доступу до правосуддя в умовах демократичної трансформації суспільства. Його реалізація сприяє утвердженню рівності сторін, прозорості та об'єктивності

судового розгляду, що, своєю чергою, підвищує рівень довіри громадян до судової системи. Проте існують значні виклики, які потребують вирішення, зокрема забезпечення рівного доступу до правового захисту, підвищення кваліфікації працівників судової системи та мінімізація зловживань процесуальними правами. Для ефективного впровадження принципу змагальності необхідно продовжувати реформування судової системи, запроваджуючи сучасні стандарти правосуддя, спрямовані на прозорість і доступність. Особливого значення набуває підтримка з боку держави, зокрема через забезпечення доступу до безоплатної правової допомоги, підготовку фахівців та підвищення правової культури населення. Лише за таких умов змагальність стане інструментом реального забезпечення прав людини та ефективного функціонування демократичної правової держави.